■ Kültür varlığını, “üretildiği dönemin sosyal, kültürel, ekonomik yaşamını yansıtan yapılar” olarak tanımlayan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası çerçevesinde modern dönem yapılarının tescillenmesi mümkündür. Ancak, kurulların yorumuna bırakılan bu değerlendirme genel toplumsal kabul ve çeşitli diğer nedenlerle çoğu kez olumsuz sonuçlanmakta[dır].

3

■ Modern mimarlık mirasının ... korunabilmesi için, bu miras grubuna özgü değerleri belirleyen ölçütlerin konu ile ilgili uzmanlarca belirlenmesi ve mesleki ve toplumsal çerçevede kabul görmesi önceliklidir. Ölçütlerin hedeflenen detayda geliştirilmesi ise, ... yapılar hakkında kapsamlı bilgi ve belge birikiminin sağlanması ve bunlara dayanarak modern mimarlık üretiminin yorumlanması ile mümkündür.

3

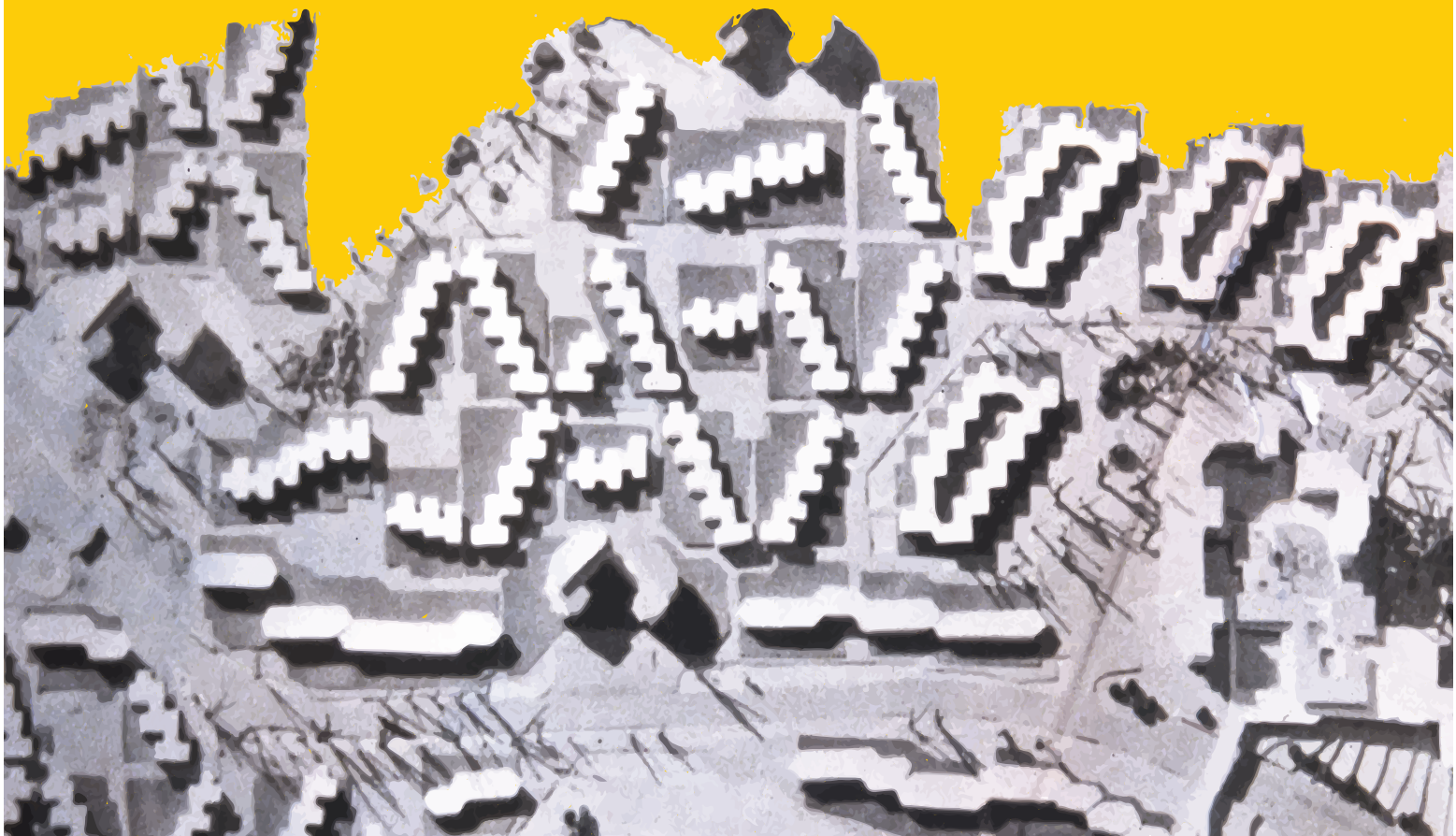
■ DOCOMOMO - Türkiye’nin sürdürdüğü belgeleme çalışmaları ile ilgili güncel akademik araştırmaları derleyen bu Dosya sayısı, ... modernleşen kentleri şekillendiren kamu yönetim ve hizmet yapılarından üretim ve ticaret yapılarına, konut ve eğlence yapılarından kentsel-kırsal mekânlara uzanan değişik işlevler üzerinden tipolojik bir seçki olarak kurgulanmıştır.

3-4

dosya 43

TMMOB MİMARLAR ODASI ANKARA ŞUBESİ
2019

modern mimarlık mirası

İÇİNDEKİLER

DOSYA 43: MODERN MİMARLIK MİRASI

Dosya Editörleri: T. Elvan Altan, Nilüfer Baturayoğlu Yöney, Ebru Omay Polat, Yıldız Salman

TÜRKİYE'NİN MODERN MİMARLIK MİRASININ KAPSAMI VE ÇEŞİTLİLİĞİ
T. Elvan Altan, Nilüfer Baturayoğlu Yöney, Ebru Omay Polat, Yıldız Salman 3

Yönetim — **MALİYE BAKANLIĞI İSTANBUL ŞUBELERİ**
Şeyda Şen 5

BURDUR BELEDİYE SARAYI HİZMET BİNASI
Seda Şimşek Tolacı, Şefika Gülin Beyhan 12

Adli — **TARSUS ADLİYE SARAYI**
İpek Durukan 18

'KÖTÜ' MODERN: MODERN BİR YAPI TİPİ OLARAK CEZAEVLERİ
Melih Emre Acar 24

Ulaşım ve Haberleşme — **ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ İSTASYON YAPILARININ ISPARTA VE BURDUR ÖRNEKLERİ ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ**
Sıdıka Çetin 30

ERKEN CUMHURİYET'TE ULAŞIM, ERİŞİLEBİLİRLİK VE KÖPRÜLER: AKSU KÖPRÜSÜ
Hilal Tuğba Örmecioğlu 36

Eğitim — **MODERN'İN İKİ DÖNEMİ: MÜLKİYE VE EK YAPILARI**
Azize Elif Yabacı 48

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ EĞİTİM YAPILARINA İKİ YEREL ÖRNEK: YEŞİLKENT MUALLİM MEKTEBİ VE PAZARÖREN KÖY ENSTİTÜSÜ
Gün Işık 49

Sağlık — **CERRAHPAŞA'DA BİR DÖNEMİN İZLERİ YOK MU OLUYOR?**
Ayşe Ceren Güler, Zeren Önsel Atala 54

BİR CUMHURİYET YAPISINI KORUMA VE DEĞERLENDİRME: KİRAZLIYAYLA VEREM SANATORYUMU
Z. Ayşe Kantarcıoğlu Güngör 60

Kamu Hizmetleri — **DEĞİŞİMİ KORUMAK: KORUMA NESNESİ OLARAK HİDROELEKTRİK SANTRALLER**
Nurdan Kuban 66

ATATÜRK ORMAN ÇİFTLİĞİ HAMAMI
Büşra Kul Harmankaya 73

Anıt — **ABİDE: ÇANAKKALE ŞEHİTLERİ ANITI**
Ahenk Yılmaz 79

Dini — **TÜRKİYE MİMARLIĞINDA MODERN CAMİ**
Nilüfer Baturayoğlu Yöney 86

Sanayi — **BİR "MODERN" OLMA HALİ: SEKA SANAYİ YERLEŞKELERİ**
Bilge Köse....95

BURSA MERİNOS YÜNLÜ DOKUMA FABRİKASI YERLEŞKESİNİ AYRIŞTIRMAK: - BURSA ATATÜRK KONGRE KÜLTÜR MERKEZİ VE MERİNOS PARKI
Faruk Tuncer, Ebru Omay Polat....99

Tarım — **ATATÜRK ORMAN ÇİFTLİĞİ MODERN MİMARLIK MİRASINI ALANIN ÖZGÜN İŞLEVİ ÜZERİNDEN OKUMAK**
Selin Çavdar Sert....106

PINARHİSAR NUMUNE FİDANLIK BİNASI'NIN "MODERN"DEN "ALATURKA"YA MİMARİ DÖNÜŞÜMÜ
Zeynep Eres....116

Ticari — **İŞ BANKASI "GÖKDELEN"İ**
T. Elvan Altan....122

BÜYÜK BEŞİKTAŞ ÇARŞISI
Arbil Ötkünç, Savaş Ekinci....130

Konut, Sivil Mimarlık — **BAYRAMOĞLU'NDA BİR YAZLIK KONUT: DALBAŞAR VİLLASI**
Aynur Çiftçi....136

BALIKESİR BURHANİYE-ALTINKAMP KAMPİNG/MOTEL TESİSİ
Gülhis Duygun....141

Dinlence, Eğlence — **DİYARBAKIR'IN PERA'SI DİLAN SİNEMASI**
Emine DAĞTEKİN, Gülin PAYASLI OĞUZ, Havva ÖZYILMAZ....147

MODERN BİR MİMARLIK MİRASI OLARAK YEŞİL ALANLAR ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME
Tayfun Gürkaş....153

Kentsel Sit — **BİR KENT KATMANI OLARAK MODERN MİMARLIK MİRASI: TİRE ÖRNEĞİ**
Zeren Önsel Atala....158

KOŞUYOLU: İSTANBUL'DA BİR MODERN MAHALLE
Yıldız Salman....164

Peyzaj — **80 YILLIK BİTKİ HABİTATI: ALFRED HEİLBRONN BOTANİK BAHÇESİ**
NeslinurHızlı Erkılıç....174

ULUSAL ENVANTER OLUŞTURMA YOLUNDA KATEGORİK BİR SEÇKİ DENEMESİ
İlke Alatlı, Aygün Aşık, Ebru Omay Polat, Yıldız Salman....183

TÜRKİYE'NİN MODERN MİMARLIK MİRASININ KAPSAMI VE ÇEŞİTLİLİĞİ

Dosya Editörleri:
T. Elvan Altan, Nilüfer Baturayoğlu Yöney, Ebru Omay Polat, Yıldız Salman
DOCOMOMO_Türkiye Yürütme Kurulu

Kültür varlığını, "üretildiği dönemin sosyal, kültürel, ekonomik yaşamını yansıtan yapılar" olarak tanımlayan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası çerçevesinde modern dönem yapılarının tescillenmesi mümkündür. Ancak, kurulların yorumuna bırakılan bu değerlendirme genel toplumsal kabul ve çeşitli diğer nedenlerle çoğu kez olumsuz sonuçlanmakta; yasal olarak koruma altına alınamayan yapılar kolayca kaybedilebilmektedir. Ayrıca, 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun ve 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun gibi yasal çerçeveler, hukuksal hiyerarşi içinde koruma yasasının önüne geçmekte ve bu yasalar ile tanımlanan kentsel dönüşüm sürecinde, modern mimarlık mirası kapsamına giren yapılar büyük oranda özgünlüklerini yitirmekte ya da yıkılmaktadır.

Kentleri büyük oranda şekillendiren ve kimliklerini tanımlayan modern mimarlık mirasının bu koşullar altında korunabilmesi için, bu miras grubuna özgü değerleri belirleyen ölçütlerin konu ile ilgili uzmanlarca belirlenmesi ve mesleki ve toplumsal çerçevede kabul görmesi önceliklidir. Ölçütlerin hedeflenen detayda geliştirilmesi ise, modern mimarlık pratiğinin Türkiye'de ürettiği yapılar hakkında kapsamlı bilgi ve belge birikiminin sağlanması ve bunlara dayanarak ülkenin modern mimarlık üretiminin yorumlanması ile mümkündür. Bu yüzden, uluslararası DOCOMOMO (Documentation and Conservation of Modern Movement-Modern Akımın Belgelenmesi ve Korunması) örgütünün Türkiye Ulusal Çalışma Grubu olarak 2002 yılında kurulan DOCOMOMO_Türkiye, ülkenin modern mimarlık ürünlerinin kapsamlı bir envanterini oluşturmayı öncelikli hedef olarak görmektedir. Kuruluş sürecinde oluşturulan ülkedeki modern mimarlık üretimini temsil eden 15 yapılık liste bu envanterin ilk aşamasını tanımlamaktaydı. Uluslararası örgütün her yıl belirli temalar çerçevesinde derlediği yapı listeleri için hazırlanan çalışmalarla envanterin içeriği geliştirildi. Her yıl düzenlenen ve Türkiye'nin modern mimarlığının bugüne kadar belgelenememiş örneklerine dikkat çekmeyi amaçlayan Poster Sunuşları etkinliğinde sunulan örnekler ise, DOCOMOMO_Türkiye'nin yapı envanterinin kapsamını genişletti[1] **(Görsel 1).**

DOCOMOMO_Türkiye'nin çalışmalarını yürüttüğü 2000'li yıllarda 20. yüzyılın mimarlık üretimine odaklanan tezler ve araştırma projeleriyle akademik çalışmaların da arttığı görülmektedir. DOCOMOMO_Türkiye'nin sürdürdüğü belgeleme çalışmaları ile ilgili güncel akademik araştırmaları derleyen bu *Dosya* sayısı, Türkiye'nin modern mimarlık mirasını işlevsel ve coğrafi çeşitliliği içinde sunmayı amaçlıyor.

dosya

TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Adına
Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
Tezcan Karakuş Candan

YAYIN KURULU
Yiğit Acar, Tonguç Akış
T. Elvan Altan, Bülent Batuman
Nuray Bayraktar, Esin Boyacıoğlu
İpek Gürsel Dino, Serpil Özaloğlu

Dosya Editörleri
T. Elvan Altan
Nilüfer Baturayoğlu Yöney
Ebru Omay Polat, Yıldız Salman

Yayına Hazırlayan
T. Gül Köksal

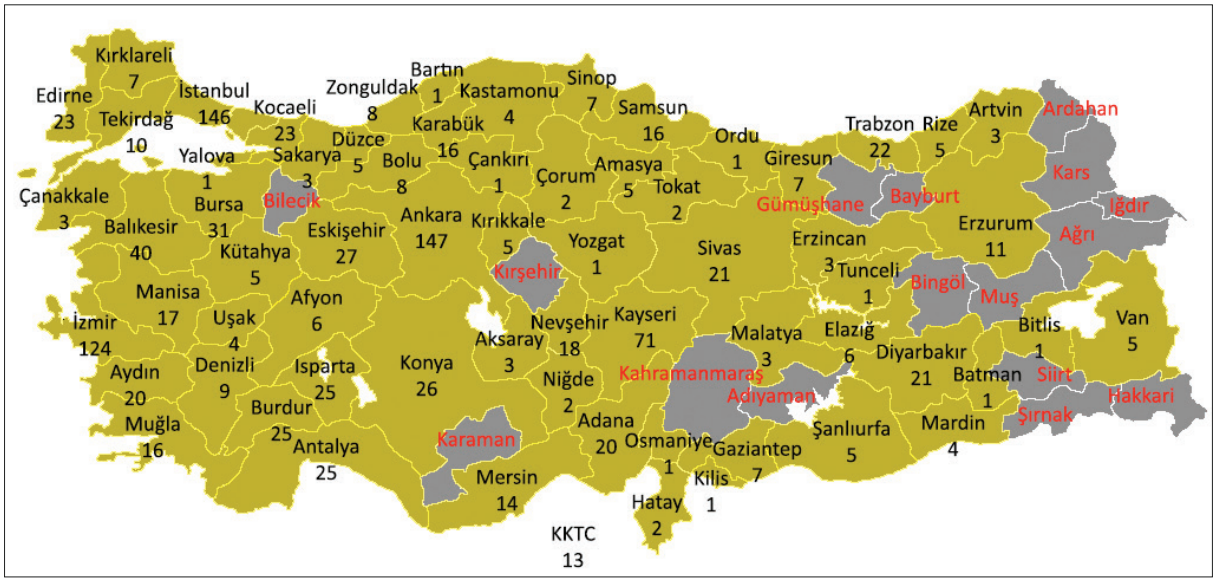
Kapak Tasarım ve Uygulama
Saadet Sönmez Gül

Konur Sokak No:4/3 Kızılay Ankara
Telefon:0 312 417 86 65 Fax:0 312 417 18 04
e-posta: info@mimarlarodasiankara.org
http://www.mimarlarodasiankara.org

ISSN 1309-0704

TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi tarafından yılda üç kez yayımlanmaktadır.
500 adet basılmıştır. Burada yer alan yazıların içeriğinin sorumluluğu yazarına aittir. Kaynak gösterilmek koşuluyla alıntı yapılabilir.
Baskı tarihi: Aralık 2019

Baskı
Desen Ofset A. Ş.
Birlik Mah. 448. Cd. 476. Sk. No:2 Çankaya - Ankara
Telefon: 0 312 496 43 43 (pbx)
info@desenofset.com.tr

Görsel1. *Poster sunuşları envanterini oluşturan yapıların yer aldığı iller (2004-2019 yılları arasında düzenlenen on beş etkinlikte sunulan çalışmalar üzerinden hazırlanmıştır.)*

Bu derleme, modernleşen kentleri şekillendiren kamu yönetim ve hizmet yapılarından üretim ve ticaret yapılarına, konut ve eğlence yapılarından kentsel-kırsal mekânlara uzanan değişik işlevler üzerinden tipolojik bir seçki olarak kurgulanmıştır. Bu sayıdaki makaleler, yapı tiplerini örnekler üzerinden tanıtmakta, güncel koşullarda bu yapıların işlevlerinin sürekliliğinin sağlanması, dönüşümü ve yeniden işlevlendirme sonucunda ortaya çıkan koruma sorunlarını ele almakta ve çözüm önerilerini tartışmaktadır.

Dosya'nın ikinci kısmında ise DOCOMOMO_Türkiye Poster Sunuşları etkinliğine katılan çalışmalardan örnekler yine yapı tipleri üzerinden yapılan bir seçimle yer almakta; makalelerle birlikte, modern mimarlık mirasının çeşitliliğinin ülke ölçeğindeki yaygınlığını örneklemektedir.

İşlevselliği ön plana çıkaran, işlev üzerinden kurgulanan modernist üretimin çeşitliliği, belgeleme ve korumanın da odaklandığı konulardan biridir[2]. Benzer şekilde, gerek makaleler gerekse de seçki için temel alınan işlevsel gruplandırma DOCOMOMO'nun uluslararası belgeleme için ürettiği ortak envanter fişine göre kurgulanmıştır. *Dosya*'nın bu sayısında yer alan makaleler ve seçkinin, Türkiye modern mimarlığının geniş kapsamı içinde değerlendirilmesine, toplumsal kabulüne ve korunmasına katkı sağlayacağını umuyoruz.

DİPNOTLAR

[1] DOCOMOMO_Türkiye 15 yılı aşkın bir sürede oluşturduğu envanter birikimini derleyerek Türkiye'nin modern mimarlık mirasının kapsamını belgeleyen bir "100 Yapı" seçkisi oluşturmak üzere çalışmaktadır. Grubun tüm çalışmaları için, bkz. <www.docomomo-tr.org>, (ET: 24.05.2019).

[2] Uluslararası DOCOMOMO örgütünün ilk yayınlarından biri de bu şekilde yapı tiplerine göre çeşitliliği gösteren bir seçkidir. Bkz. Dennis Sharp ve Catherine Cooke (der.), *The Modern Movement in Architecture: Selectionsfromthe DOCOMOMO Registers*. 2000.

80 YILLIK BİTKİ HABİTATI: ALFRED HEILBRONN BOTANİK BAHÇESİ

Neslinur Hızlı Erkılıç, Araş. Gör., *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü*

Türkiye'nin resmi olarak botanik alanında çalışmalar yapan ve bitki varlığı açısından zengin en eski Botanik Bahçesi, İstanbul'da Süleymaniye'de yer alan İstanbul Üniversitesi Biyoloji Bölümü Botanik Anabilim Dalı binasının çevresinde kurulmuş olan Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi'dir.[1] İstanbul'un yapı kalabalığı içerisinde saklı kalan bu bahçe, Osmanlı döneminde Yeniçeri Ağası'nın resmi makamı Ağa Kapısı'nın yer aldığı arazide, İstanbul Müftülüğü 'nün yanında yer almaktadır **(Görsel1).** 1995'te sit alanı ilan edilen ve içerisinde bulunan ağaçları ve bitkileri yerinde korunması gerekli tabiat varlıkları olarak tescillenen bahçe,[2] 2015 yılında Diyanet İşleri'ne tahsis edilmiştir. Günümüzde bahçenin, İstanbul Müftülüğü'ne tahsis edilmek üzere tahliye edildiği bilinmektedir.[3] Bu sebeple, Botanik Anabilim Dalı Binası'ndaki eğitim, üniversiteye ait başka bir yerleşkeye taşınmış; botanik bahçesine girişler kapatılmıştır.

Bahçenin yer aldığı arazinin, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin farklı sosyal ve politik dinamiklerinin etkisinde önemli değişimler geçirdiği görülmektedir. Öyle ki, uzun yıllardır ağaçlara ve bitkilere ev sahipliği yapan bu arazide, sırasıyla Ağa Kapısı, Bab-ı Meşihat, İstanbul Kız Lisesi'nin yapıları yer almıştır.[4]

Görsel 1. *Süleymaniye Camisi ve İstanbul Üniversitesi Biyoloji Bölümü Botanik Anabilim Dalı Binası* Kaynak: *https://www.mimarsinan.gen.tr/suleymaniye-camii/*

Türkiye'de Cumhuriyet'in kurulmasının ardından, 1933 yılı Üniversite Reformu ile eğitim ve öğretiminde köklü değişiklikler yaşanmış; Dârülfünûn kapatılmış, İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Reformla birlikte Türkiye'de ilk kez çağdaş anlamda Biyoloji eğitimi ve öğretimi, İstanbul Üniversitesi'nde başlamıştır. Ülkenin yükseköğretiminde bir dönüm noktası olan bu gelişme ve milli eğitim politika ve programı çerçevesinde gerekli reform için yurtdışından bizzat Atatürk'ün daveti üzerine çağrılan – çoğu Almanya'da yaşayan ve Nazi rejiminin baskısından kurtulmak isteyen –

yabancı akademisyen ve meslek adamları, İstanbul ve Ankara'daki eğitim kurumlarında görevlerine başlamış ve yeni eğitim sistemine büyük katkı sağlamışlardır.[5] İstanbul Üniversitesi'ne nebatat (botanik) ve hayvanat (zooloji) enstitüsündeki eğitimler için çağrılan akademisyenler; bitki fizyolojisi ve genetik üzerine çalışan Ord. Prof. Dr. Alfred Heilbronn (1885-1961), bitki fizyoloğu Ord. Prof. Dr. Leo Brauner (1898-1974) ve zoolog Prof. Dr. Andre Naville (1895-1937)'dir. Naville'in 1937'de vefatı üzerine zoolog Ord. Prof. Dr. Curt Kosswig yerini almıştır.

Reform öncesinde nebatat ve hayvanat dersleri Vezneciler'deki Zeynep Hanım Konağı'nda verilmektedir. Heilbronn, öğrenci sayısı, teknik koşullar ve yetersizliklerin olduğunu belirterek bilimsel eğitim için gerekli koşullara sahip bir botanik bahçesi ve bir biyoloji enstitüsü yapılmasını hükümetten talep etmiştir:

> İstanbul'a geldiğim zaman kendimi hiç de iyi durumda bulunmayan, sadece üç odadan oluşan bir enstitü önünde buldum. Yaklaşık 1000 kadar öğrenciye derslerimi Zeynep Hanım'ın hipodromunda [konağında] vermek zorundaydım. Hükümet bu durumun imkânsızlığını kabul etti ve bana yeni bir enstitü kurmak ve sadece 90 bitki yetiştiren bir bahçecik yerine yeni bir botanik bahçesi düzenlemek için izin verdi. Yeni enstitünün planı benim, Prof. Dr. Andre Naville ve Prof. Dr. Leo Brauner'in danışmanlığımızda Ernst Arnold Egli[6] tarafından hazırlandı. 1937'ye kadar bu planlara göre Bakanlıkça mükemmel bir bina yaptırıldı[7]

Hükümetçe onaylanan bu taleple yeni kurulacak olan Biyoloji Enstitüsü ve Botanik Bahçesi için diğer fakülte yapılarına yakın bir yerleşke arayışına girilmiştir. Eczacılık, tıp, biyoloji gibi farklı fakültelerden öğrencilerin derslere katılabileceği bu bina için, dönemin Eğitim Bakanı Reşit Galip, 1926'da çıkan yangından beri boş kalan eski İstanbul Kız Sultanisi'nin yer aldığı araziyi önermiştir.[8]

Cumhuriyet sonrası dönemin modernist yaklaşımları, bir yandan devletin yeni inşa edilen ve Batı'yı örnek alan binaları üzerinden, bir yandan da bu yeni binalarda işlenecek eğitimin Avrupa'daki örneklerine benzer modeller üzerinden yorumlanması ile ortaya konmuştur. Bu bağlamda Biyoloji Enstitüsü için gerekli olan binanın mimarisi Ernst Egli'ye devredilirken, bölüme ait eğitim modeli ve teknik ihtiyaçlarla Alfred Heilbronn ve arkadaşları ilgilenmiştir.

Görsel 2. Biyoloji Enstitüsü binasının *4 katlı olduğu döneme ait bir fotoğraf.* Kaynak**:** *http://www.arkitera.com/gorus/1233/alfred-heilbronn-botanik-bahcesi-tarihin-katmanlari-uzerinden-guncel-durumu-anlamak-ii* (Fotoğraf: *1936, Alfred veMehpare Heilbronn Arşivi,* Fotoğrafı çeken: *CaferTürkmen)*

Biyoloji Enstitüsü binasının temeli 3 Mart 1935'te atılmış; bina 4 Haziran 1937 yılında eğitime açılmıştır **(Görsel 2).** Egli'nin tasarladığı L plan şemalı binanın uzun ve kısa kollarının kesiştiği yerde Tıp, Eczacılık, Diş Hekimliği, Orman Fakülteleri ile biyoloji birinci sınıf öğrencilerini içine alacak büyük bir amfi yapılmıştır. Binanın kısa kolunda Hayvanat, uzun kolunda İspençiyarı Nebatat ve Genetik Enstitüsü ile Umumi Nebatat Enstitüsü yerleşmiştir. Yapıldığı dönem dört katlı inşa edilen yapının her katında ayrı bilim dalına yer ayrılmış; çalışma odaları, serbest odalar, dinlenme odaları ve eğitmen odaları tasarlanmıştır. 1940'lı yıllarda, yapının, Süleymaniye Camisi'ni maskeleyerek İstanbul siluetini ve semtin görünümünü bozduğuna ve Mimar Sinan'ın eserinin önüne geçiyor olmasına dair eleştiriler[9] doğrultusunda hükümet tarafından tamamen yıkılması üzerine çalışmalar başlatılmış; Dekanlık ve Rektörlük çabalarıyla 1957'de binanın iki katı yıktırılmıştır. Yapıdaki mekân kayıpları sebebiyle zooloji bölümüne ait birimler Vezneciler'de bulunan Biyoloji binasına taşınmış; böylece bina günümüze kadar yalnızca Botanik Anabilim Dalı tarafından kullanılmaya başlanmıştır.

İstanbul'da derslerine başladığı ilk günden beri Avrupa'dakilerine benzer bir eğitim yapısı ve modeli inşa etmeyi aklına koyan Heilbronn, İstanbul Üniversitesi'ne bağlı bir botanik bahçesi kurma fikri üzerinden, enstitünün kuruluşu, eğitim-öğretimin planlaması ve düzenlemesinde Prof. Dr. L. Brauner ve Alman bahçe uzmanı Walter Stephan destekleriyle günümüze dek ulaşan Biyoloji Bölümü altyapısını kurmuşlardır[10] Bahçenin yapımı bina yapımından önce başlamıştır. 1934 yılında ilk düzenlemelerini takiben 1935 yılı ilkbaharında İstanbul Üniversitesi Botanik Bahçesi (Hortus Botanicus İstanbulensis) adı ile hizmete girmiştir. Heilbronn Avrupa'daki örneklerindeki niteliği yakalayabilmek adına botanik bahçesinin planlamasında gerek sera projelerinde gerekse ısıtma-soğutma

sistemlerinin seçiminde çok özenli davranmıştır. Günün koşullarına göre, Almanya'nın köklü firmalarından en iyi ve uzun ömürlü ekipmanlarının alımı için bizzat yazışmalarda bulunmuştur. Bahçenin kuruluşunda ona destek olan Leo Brauner ve yanında çalışan Alman bahçe uzmanları Dr. Erich Schneider ve Walter Stephan ile İngiliz uzman George A. Catt'ın ortak çalışması sonucu botanik bahçesini Alman-İngiliz bir sentez niteliğinde tasarladıkları düşünülmektedir.[11]

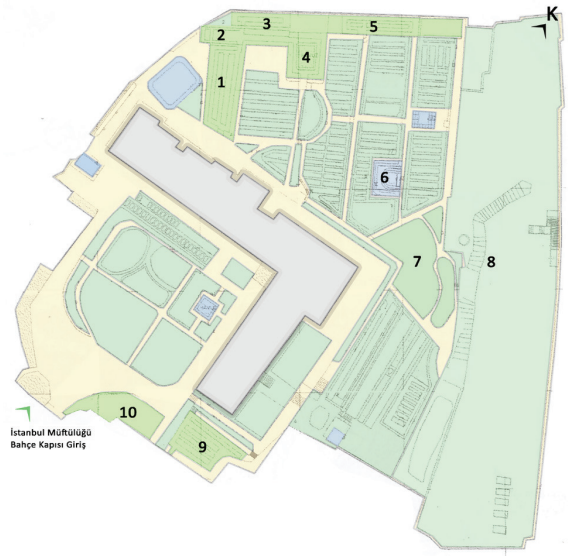

Görsel 3. *BotanikBahçesi'nden Botanik Anabilim Dalı binasına bakış.* Kaynak: *Yazarın kişisel arşivi, 2014.*

Bahçede ziyaretçilerin dolaşmalarını sağlayan ve teknik personelin işlerini kolaylaştıran yol sirkülasyonları, bitki parselleri çevresinde gezinebilmek için uygun şekilde düzenlenmiş **(Görsel 3)** ve bitkilerin bilimsel adlarının etiketlerle belirtildiği sistematik bir düzen oluşturulmuştur. Bahçenin yerleştiği arazi Haliç'e doğru eğimli olduğundan, toprak aşınmasının önüne geçilmesi ve suyun uzun süre toprakta kalması için geniş taş duvarlarla ayrılmış olan dört adet teras alanı oluşturulmuştur. Bahçede, karayosunu ve eğrelti yetişmesi istenen doğal malzemeli yollar; bitki çitleri ile çevrilmiş familya parselleri; su bitkilerinin yerleştirileceği ve yan bölmelerinden bazılarına balık konulması planlanan, çevresinde küçük bölmeleri olan bir orta havuzu; bataklık bitkileri için özel balçık konulmuş bir havuz ve nilüferler için ayrılmış büyük bir havuz bulunmaktadır **(Görsel 4.a).** İngiliz etkisi ise bahçenin Haliç'e yakınlaştığı, basamaklı bir yol ile arboretuma geçilen tuğladan örülü kemeri ve işlemeli demir kapısı olan alt bahçede görülmektedir. Seralar Almanya'nın Sachsen şehrindeki dönemin en profesyonel seracılık şirketlerinden Oscar. R. Mehlhorn'un, 1939 yılında Alfred Heilbronn'a gönderdiği teklif mektubundaki modellerden esinlenilerek yaptırılmıştır[12].

Görsel 4a. *Botanik Bahçesi bitki parselleri ve seralar* Kaynak: *Yazarın kişisel arşivi, 2014.*

Görsel 4b. . *Botanik Bahçesi planı* Kaynak: *Üzenve ark (2002) kaynağından yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.*

Botanik Bahçesi yaklaşık 15 dönümlük alanı kaplamakta ve tıbbi bitkiler, Türkiye bitkileri, deney parselleri, bataklık bitkileri, taş bahçe ve arboretum olmak üzere altı birime ayrılmaktadır. Yönetim ofisi, kütüphane, tohum odası, saksı depoları, santral, dinlenme odaları, görevliler için lojman ve herbaryum gibi mekânlar da bu planlama içinde yer almaktadır.[13] Bahçenin temel birimleri seralar, tohum kataloğu, herbaryum/ISTF herbaryumu, kütüphane, arboretum, sergi ve konferans salonudur.[14] Bahçe içerisinde mavi sera, kaktüs serası, üretim serası, havuzlu sera, yağmur ormanı serası, Cycas (Sago palmiyesi) serası, eğrelti serası gibi tropik ve subtropik yerleşim alanları olmak üzere bazıları birbirine geçişli yedi adet sera bulunmaktadır **(Görsel 4.b)**.[15] Bahçede İstanbul florasının nadir ve endemik taksonlarının korunması, çoğaltılması ve yeniden floraya kazandırılması sağlanmaktadır. Bahçenin özel bir bölümü Anadolu'da risk altında bulunan soğanlı bitkilerin ex-situ korunması ve çoğaltılması için ayrılmıştır. Açık

alanlarda, ağaç ve çalıları içeren çeşitli familya ve cinslerden 400 odunsu, 160 familyadan 3500 otsu ile Türkiye florası için nadir ve endemik bitkiler bulunmaktadır. Bahçede yine çeşitli cinslere bağlı türlerden yaklaşık olarak 6000 (yerli ve yabancı) ve seralarda farklı tropikal bölgelerden gelmiş 2500 egzotik bitki bulunmaktadır.[16]

Bahçe kurulduktan sonra, Heilbronn ve Brauner'in enstitüye kazandırdığı bir diğer önemli özellik, 1935 yılında yayınlamış oldukları İstanbul Üniversitesi Nebatat Bahçesinin Tohum Katalogu (Index Seminum Hortus Botanicus İstanbulensis) adını taşıyan ilk tohum kataloğudur. Önsöz ve bahçenin amaçlarını içeren bu katalog, botanik bahçelerinde kültüre alınan tüm bitkilere ait envanterin yer aldığı ve tohumlarının toplandığını belirten liste-kataloğudur. Kataloglar basılarak tohum alışverişi yapılan dünyadaki diğer botanik bahçelerine postalanmış; böylece çeşitlilik sağlanmış ve diğer bahçelerden buraya tohumlar getirilmiştir.

Yıllardır kök salan ağaç ve bitkileriyle kent içinde kentle var olan Botanik Bahçesi ilk tasarımını korumuş; akademisyenler ve bahçe şefleri tarafından muntazam bir özveriyle kontrol ve bakımları yapılarak günümüze kadar getirilmiştir. Bitki varlığı yönünden zengin olan bu tarihi bahçe, bilimsel işlevinin yanı sıra, yer aldığı arazide meydana gelen toplumsal ve politik gelişmeler ve tanıklık ettiği yapılar, kişiler ve bitkilerle kent hafızasında önemli bir yer edinmiş; 20. yüzyıl modern mimarlık mirasının önemli bir parçası olmuştur. Botanik binasındaki eğitimin başka bir yerleşkeye taşınması ve bahçesinin tahliye edilerek gelecekteki kullanımı ile ilgili söylemlerin belirsiz olması, nasıl bir yol izleneceğine dair net bir bilginin paylaşılmaması, Haliç'in eşsiz manzarasına konumlandırılmış ve sıkışık bir yapı grubu içinde nefes alma imkanı sağlayan tek alan olan bu bahçenin tahrip edilmesi konusundaki endişeleri arttırmaktadır.

Türkiye'nin en eski botanik bahçesi unvanını taşıyan ve yurtiçi-yurtdışı tohum alışverişleriyle saygın bir konumda olan bahçenin canlı bitkilerin müzesi olduğu söylenebilir. Nadir ve endemik bitkilerin korunduğu bahçe ve uzun yılardır biriktirilen koleksiyonlarla dolu kütüphanesi ile Botanik Anabilim Dalı binası, öğrencilerin eğitimi ve öğretim üyelerinin bilimsel araştırma etkinlikleri için kullanılmaya devam etmelidir.

Cumhuriyet dönemi mimarlığının önemli bir parçası olan Botanik Anabilim Dalı binasının ve Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi'nin ayakta kalması, tarihsel sürekliliğinin sağlanması ve gelecek kuşaklara aktarılması gerekmektedir - İstanbul Üniversitesi'nin köklü geçmişine, reformlarına ve bilimsel varlığına sarılı duran, onu kucaklayan ve destekleyen, sürgünlere rağmen halen yaşamaya devam eden *Akantus* bitkisi gibi... **(Görsel 5)**

Teşekkür

2014 yılının Nisan ayında Botanik Anabilim Dalı ve Botanik Bahçesi üzerine yaptığım gezide tanıştığım, bina ve bahçe üzerine yaptığım çalışmalarda yazılı ve görsel kaynaklara erişmemde benden yardımlarını esirgemeyen İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü öğretim elemanlarından Prof. Dr. Orhan Küçüker'e göstermiş olduğu ilgi ve destek için teşekkür ederim.

Görsel 5. *Botanik Bahçesi planı* Kaynak: *Üzenve ark (2002) kaynağından yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.*

DİPNOTLAR

[1] Fen Fakültesi Dekanlığı, Biyoloji Bölümü ile Botanik Ana Bilim Dalı Başkanlıklarının ortak çalışması ve önerileri doğrultusunda, 1933 Üniversite Reformu'nun 70.yılında, bahçenin adının, kurucusunun isminin sonsuza değin İstanbul'da yaşatılması hedefi ile «Alfred Heilbronn" konulması kararlaştırılmıştır. 12 Aralık 2003 günü yapılan bir bilimsel toplantının ardından bahçenin ismi "İstanbul Üniversitesi, Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi" olmuştur. Yazının devam eden bölümlerinde Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi yerine kısaltma olarak Botanik Bahçesi kullanılmıştır.

[2] Yazarın 28.08.14 tarihli e-posta başvurusu ile T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 09.09.14 tarihli, 59077742-165/174279 sayılı, İstanbul İli, Fatih İlçesi,

494 ada, 22 parsel konulu cevabına göre, bu alanda yer alan Botanik Anabilim Dalı binasının Kültür Bakanlığı İstanbul 1 no'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından tescillendiği bilgisine ulaşılmıştır.

[3] Raife Polat, "Köhne Güzel: Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi", 18.03.2018, https://manifold.press/kohne-guzel-alfred-heilbronn-botanik-bahcesi (ET: 03.11.2018).

[4] Dilşad Aladağ ve Eda Aslan tarafından yürütülen Botanik Bahçesi ve kurucularını konu alan "Unutma Bahçesi" başlıklı araştırma projesi, bahçenin yer aldığı arazinin çok katmanlı tarihsel yapısı üzerine kapsamlı bir inceleme sunmaktadır. Araştırma sürecinde elde edilen belgeler ile, bahçeye dair güncel kararı yorumlama önerisi olarak kaleme aldıkları iki ayrı metine şu kayna.klardan ulaşılabilir: "Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi, Tarihin Katmanları Üzerinden Güncel Durumu Anlamak I-II", http://www.arkitera.com/gorus/1228/alfred-heilbronn-botanik-bahcesi-tarihin-katmanlari-uzerinden-guncel-durumu-anlamak, http://www.arkitera.com/gorus/1233/alfred-heilbronn-botanik-bahcesi-tarihin-katmanlari-uzerinden-guncel-durumu-anlamak-ii (ET: 03.11.2018)

[6] Neslinur Hızlı ve Nezih R. Aysel, "1930-1936 Güzel Sanatlar Akademisi'nde Mimarlık Eğitim Reformu ve Ernst Egli", *Mimarlık,* 389 (2016).

[6] 1927 yılında, Clemens Holzmeister'in önerisi ve Türk Hükümeti'nin davetiyle Maarif Vekâleti'nin Ankara'daki Tatbikat Bürosu baş mimarlığını ve Sanayi-î Nefise Mektebi Mimarlık Şubesi'nin yürütücülüğünü kabul eden İsviçreli mimar Ernst Arnold Egli, Türkiye'de eğitimci ve yönetici olarak 13 yıl çalışmıştır. Egli, özellikle Ankara ve İstanbul'da modern mimari üslupta çok sayıda okul yapısı tasarlamıştır.

[7] Orhan Küçüker, "1933 Üniversite Reformu Çerçevesinde Türkiye'de Doğa Bilimleri Eğitimi ve Öğretiminde Bir Dönüm Noktası: İstanbul Üniversitesi Hayvanat ve Nebatat Enstitüleri", *II. Ulusal Doğa Tarihi Kongresi*, içinde, (Ankara: Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği Yayını, 2006), 131.

[8] Ali Cengizkan, Selda Bancı ve Müge Cengizkan (der.). *Ernst A. Egli: Türkiye'ye Katkılar*, (Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, 2017).

[9] Zeki Sayar, "Şehri Çirkinleştiren Binalar", *Arkitekt*, 161-162 (1945): 126.

[10] Erdal Üzen, Osman Erol ve Orhan Küçüker, "İstanbul Üniversitesi Botanik Bahçesi 65 Yaşında", *Müzelerin, Botanik ve Hayvanat Bahçelerinin Toplumsal Eğitime Katkısı*, İstanbul Üniversitesi Botanik Bahçesi'nin 65. Kuruluş Yıldönümü için Bilimsel Toplantı (4 Haziran 2002), (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi ve Doğal Zenginlikleri Araştırma ve Uygulama Merkezi (DOZEM), 2002).

[11] Orhan Küçüker, *İstanbul Üniversitesi, Fen Fakültesi Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi Tarihçe ve Bitki Varlığı*, (İstanbul, 2011).

[12] A.g.e.

[13] Emel Yılmaz, *İstanbul Üniversitesi Alfred Heilbronn Botanik Bahçesinin Odunsu Bitkileri Üzerinde Morfolojik ve Sistematik Araştırmalar,* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2017).

[14] *İstanbul Üniversitesi, Fen Fakültesi Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi Bir Botanik Bahçesinin Anatomisi Kitapçığı,* (İstanbul, 2011).

[15] Emel Yılmaz, *İstanbul Üniversitesi Alfred Heilbronn Botanik Bahçesinin Odunsu Bitkileri Üzerinde Morfolojik ve Sistematik Araştırmalar,* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2017).

[16] G. Bayçu, M. Yazgan ve Erdal Üzen, *Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi Gizli Bahçeyi Keşfedin*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü Botanik Anabilim Dalı, 2013).

KAYNAKÇA

Aladağ, Dilşad ve Eda Aslan, "Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi, Tarihin Katmanları Üzerinden Güncel Durumu Anlamak I" http://www.arkitera.com/gorus/1228/alfred-heilbronn-botanik-bahcesi-tarihin-katmanlari-uzerinden-guncel-durumu-anlamak (ET: 03.11.2018).

Aladağ, Dilşad ve Eda Aslan "Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi, Tarihin Katmanları Üzerinden Güncel Durumu Anlamak II" http://www.arkitera.com/gorus/1233/alfred-heilbronn-botanik-bahcesi-tarihin-katmanlari-uzerinden-guncel-durumu-anlamak-ii (ET: 03.11.2018).

Bayçu, G., M. Yazgan ve Erdal Üzen. *Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi Gizli Bahçeyi Keşfedin*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü Botanik Anabilim Dalı, 2013.

Cengizkan, Ali, Selda Bancı ve Müge Cengizkan (Derleyenler). *Ernst A. Egli: Türkiye'ye Katkılar*. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, 2017.

Hızlı, Neslinur ve Nezih R. Aysel, "1930-1936 Güzel Sanatlar Akademisi'nde Mimarlık Eğitim Reformu ve Ernst Egli", *Mimarlık,* 389 (2016).

İstanbul Üniversitesi, Fen Fakültesi Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi Bir Botanik Bahçesinin Anatomisi Kitapçığı. İstanbul, 2011.

Küçüker, Orhan. *İstanbul Üniversitesi, Fen Fakültesi Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi Tarihçe ve Bitki Varlığı*. İstanbul, 2011.

Küçüker, Orhan. "1933 Üniversite Reformu Çerçevesinde Türkiye'de Doğa Bilimleri Eğitimi ve Öğretiminde Bir Dönüm Noktası: İstanbul Üniversitesi Hayvanat ve Nebatat Enstitüleri", *II. Ulusal Doğa Tarihi Kongresi*, içinde. Ankara: Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği Yayını, 2006.

Küçüker, Orhan (Yayına Hazırlayan). *İstanbul Üniversitesi Biyoloji Bellek Koleksiyonları. Cilt I: Botanik. İstanbul:* Nobel Tıp Kitabevleri, 2017.

Polat, Raife. "Köhne Güzel: Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi" https://manifold.press/kohne-guzel-alfred-heilbronn-botanik-bahcesi (ET: 03.11.2018).

Sayar, Zeki. "Şehri Çirkinleştiren Binalar", *Arkitekt*, 161-162 (1945): 126.

Üzen, Erdal., Osman Erol ve Orhan Küçüker. "İstanbul Üniversitesi Botanik Bahçesi 65 Yaşında", *Müzelerin, Botanik ve Hayvana Bahçelerinin Toplumsal Eğitime Katkısı*, İstanbul Üniversitesi Botanik Bahçesi'nin 65. Kuruluş Yıldönümü için Bilimsel Toplantı (4 Haziran 2002). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi ve Doğal Zenginlikleri Araştırma ve Uygulama Merkezi (DOZEM), 2002.

Yılmaz, Emel. *İstanbul Üniversitesi Alfred Heilbronn Botanik Bahçesinin Odunsu Bitkileri Üzerinde Morfolojik ve Sistematik Araştırmalar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2017.

özet

80 Yıllık Bitki Habitatı: Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi

Botanik bahçeleri, içinde canlı bitki koleksiyonlarının yer aldığı, bilimsel bir ekip tarafından yönetilen ve eğitimli personeller tarafından bakım ve kontrollerin yapıldığı, eğitim ve araştırma amaçlı kurulmuş mekânlardır. Türkiye'de resmi olarak botanik alanında çalışmalar yapan ve bitki varlığı yönünden zengin en eski botanik bahçesi, Osmanlı döneminde tarihi bir değer taşıyan eski Ağa Kapısı'nın yer aldığı arazide kurulan Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi'dir. Cumhuriyet reformları ve yeni eğitim politikaları çerçevesinde ülkemize davet edilen yabancı akademisyenlerden biri olan Prof. Dr. Alfred Heilbronn ve arkadaşlarının desteği ile 1935 yılında kurulan İstanbul Üniversitesi'ne ait Botanik Bahçesi, günümüzde tahliye edilme tehdidiyle karşı karşıyadır. Bu metinde, modern mimari miras kapsamında değerlendirilen bahçenin kültür varlığı olarak korunması gerekliliği; bahçenin kuruluşu, yerleşim planı ve sahip olduğu bitki varlığı hakkında derlenen bilgiler doğrultusunda vurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Alfred Heilbronn, botanik bahçesi, Botanik Anabilim Dalı, Ernst Egli

abstract

A Plant Habitat of 80 Years: Alfred Heilbronn Botanical Garden

The botanical gardens are places that contain living plant collections managed by a scientific team and maintained by trained personnel, established for educational and research purposes. In Turkey, Alfred Heilbronn Botanical Garden is the oldest botanical garden, which works in the field of botany officially and abounds in plant species. It was established on the site of the old Aga Gate, which had a historical value during the Ottoman period. Within the framework of the Republican reforms and new educational policies, the botanical garden was founded in 1935 by the cooperative work of Prof. Dr. Alfred Heilbronn, one of the foreign academicians who was invited to Turkey, and his colleagues. Today, the botanical garden is faced with the thread of eviction. In this paper, the necessity of the preservation of the botanical garden as a cultural property within the scope of modern architectural heritage is indicated through the information compiled about the establishment of the garden, its settlement plan and different plant species.

Keywords: Alfred Heilbronn, botanical garden, Botany Department, Ernst Egli